

УДК 340.12

В. В. Завальнюк

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОЛОГІЇ ПРАВА (ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ)

У предметі сучасної антропології права чільне місце посідають теоретичні й методологічні проблеми антропології права, її «загальної частини», як зазначає А.Х. Саїдов [1, с. 156].

Антрополого-правові дослідження спираються не лише на розроблений юридичною наукою методологічний інструментарій, а й на теоретичні та практично-прикладні розробки, здійснені фахівцями в галузі економіки, історії, педагогіки, соціальної психології, медицини, соціології тощо. Тобто в інтересах підвищення якості досліджень правознавці творчо переймають певні концептуальні положення, методи й методики, технічні прийоми з інших суспільних наук.

Ну думку Н.С. Пилюгіної, антропологією права некритично запозичено із соціально-культурної антропології та соціології основоположні логіко-гносеологічні принципи й фундаментальні парадигми [2].

Методи пізнання, що застосовуються сьогодні в соціальних і поведінкових науках, отримали загальну назву «якісні». Ці методи, на думку дослідників, спрямовані не стільки на виявлення визначальних цінностей, смислів і значень, серед яких начебто й приречений обертатися юрист-антрополог, скільки на аналіз «співвіднесення суб'єктивної креації та суспільних об'єктивних інститутів у процесі опредметнення першої й розпредмечення другої» [3, с. 76].

Концепція ситуативного (ситуаційного) підходу в методології не лише гуманітарних, а й багатьох природничих наук є новою. Основна ідея такого підходу полягає в тому, що більшості систем властива зміна їх компонентного складу, концепту, ієрархії в межах конкретної ситуації. Саме тому в прикладних соціологічних і правових дослідженнях актуальність ситуативного підходу не викликає жодних сумнівів. Отже, під час застосування ситуативного підходу на перший план виходять надчуттєві якості системи, які можуть жодним чином не проявлятися за нормальних умов її функціонування [4, с. 32].

З методологією ситуативного підходу тісно пов'язана синергетична проблема нелінійності суспільно-правових взаємодій, що висуває на перший план нестійкість і неоднозначність ситуацій вибору (прийняття рішень), невідворотність і довольність процесів формування нових структур з елементів середовища, у якому знаходиться суб'єкт.

Особливе значення для антропологічного дослідження права має метод включеного спостереження. На відміну від звичайного, включене спостереження передбачає аналіз досліджуваної ситуації зсередини, з точки зору діючого суб'єкта. Такий аналіз є принципово важливим, оскільки зовнішній спостерігач практично завжди позбавлений можливості звернути увагу на ті деталі, які приховані від очей непосвяченого, проте є істотними для діючого суб'єкта або представника іншої (щодо спостерігача) культури. Саме для виявлення мотивації поведінки, виявлення сен-

су юридично значимих дій, що дозволяють пояснити й зрозуміти, що сталося, потрібна емпатія, тобто опис цих дій мовою суб'єкта. Особливо важливою така робота є під час експлікації неофіційних норм регулювання поведінки в малих групах, наприклад у злочинних угрупованнях для кримінолога, в незахідних суспільствах для порівняльно-правового дослідження тощо [5, с. 41].

Крім спостереження, до якісних методів антропологічного дослідження права належить робота з документальними джерелами, етнографічний метод, біографічний метод, метод case study, метод візуальної антропології та інші.

Метод роботи з документальними джерелами передбачає дослідження різних етноісторичних джерел: усних переказів, біографій та автобіографій, листів, щоденників, археологічних даних, записів культурно-історичного характеру, сімейних, музейних, бібліотечних архівів, колекцій тощо, які розповідають про життя людини, групи, спільності. Цей метод дозволяє отримати відомості про минулі події, коли безпосереднє спостереження або опитування їх учасників уже не можливе. Вивчення за текстами одного явища протягом тривалого часу дозволяє встановити його тенденції й динаміку розвитку.

В основі етнографічного методу лежить збір даних про будь-яке культурне явище в процесі польового дослідження, призначеного спочатку для опису культури й побуту безписемних, доіндустріальних товариств, для вивчення минулого цивілізованих народів докультурного контакту (культура описувалася в статистиці). Цей метод сприяє описовій архівації культурних зразків (фольклору, опису ритуалів, звичаїв, у тому числі правових, вірувань, предметів культури й побуту, текстів тощо), однак не передбачає осмислення динаміки розвитку культур. Сьогодні цей метод якісно змінився та використовується в дослідженнях разом з іншими методами [6, с. 16].

До антропологічних методів пізнання права відносять також біографічний метод, який спрямовує дослідника події крізь призму історії окремої особистості. Біографічний метод використовується для опису життєвого шляху окремої людини, сім'ї, цілого покоління на основі інтерв'ю респондента або аналізу особистих документів (мемуарів, щоденників тощо). Оповідь ведеться у формі вільного викладу історії життя окремої людини, сім'ї, покоління.

Особливо важливим цей метод є для виявлення мотивів юридично значимих правомірних дій або поведінки правопорушників, що дозволяє тим самим надати більш переконливе трактування механізму індивідуального правомірного чи протиправного поведіння. Такий метод дозволяє побачити, як сприймається соціальний інститут (наприклад, правовий інститут, державний орган) зсередини, які неформальні норми доповнюють чинні в інституті офіційні правила поведінки.

Досить цікавим методом антропологічного дослідження права є case study – монографічний метод опису одиничного випадку (об'єкта), за можливості в максимальній кількості його взаємозв'язків. Він рекомендується для вивчення такого явища, яке не піддається кількісному узагальненню, проте може бути евристично цінним для аналізу практично будь-якого явища, оскільки дозволяє звернути увагу на те, що залишається поза межами кількісного узагальнення [7, с. 46]. Найбільш складною проблемою у зв'язку із цим є перехід від опису одиничного випадку до теоретичних узагальнень. Її вирішення можливе завдяки викори-

станню методики «сходження до теорії», запропонованої наприкінці 1960-х рр. Б. Глейзером та А. Страуссом. Ця методика зводиться до аналізу досліджуваної події з кількох джерел із наступним угрупованням різноманітних даних в узагальнену категорію – абстрактний теоретичний випадок. Так висувається авторська версія щодо природи конкретного феномена. Ця методика є також надзвичайно корисною під час проведення порівняльно-правового дослідження – зіставлення принципово не схожих (контрарних) об'єктів. Таким чином, метод *case study* використовується під час вивчення соціальних явищ і процесів, за якого емпіричною базою нового наукового знання виступають поодинокі, окремі соціальні феномени, що відображають істотні ознаки предмета дослідження, як типові, так і унікальні [8, с. 348].

Антропологи спостерігають спосіб життя, соціальні відносини та взаємодії, звичаї, традиції народів, племен, общин. Метод спостереження застосовується також соціологами, психологами, економістами, етнографами, політологами, культурологами, а також представниками суспільних наук. Спостереження сьогодні залишається основним методом збору даних, який припускає збір первинної інформації та її реєстрацію. Це уважне спостереження за подіями, що відбуваються, їх правильне сприйняття та фіксація.

Нарешті, не можна не згадати також про метод візуальної антропології – відображення інформації у візуальних формах різноманітних культур за допомогою сучасних технічних засобів (кіно-, фото-, відеоапаратури, комп'ютерних технологій). Візуальна антропология, завдання якої полягає в тому, щоб відобразити за допомогою сучасних засобів інформації реальний стан різноманітних культур, насамперед маловідомих і зникаючих, допомагає створенню більш повної та об'єктивної картини, гуманітарного світового співтовариства [9].

Безперечно, розглянуті соціологічні методи дослідження, які носять емпіричний характер, можуть надати істотну допомогу у виявленні саме соціокультурної зумовленості права, розумінні його як унікального суспільного явища.

Література

1. Саїдов А.Х. Методологічні проблеми антропології права / А.Х. Саїдов // Право України. – 2014. – № 1. – С. 156–165.
2. Пилюгина Н.С. Антропологический метод познания права: теоретико-правовой анализ : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория права и государства; история учений о праве и государстве» / Н.С. Пилюгина ; Кубанский гос. ун-т. – Краснодар, 2009. – 25 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1342669>.
3. Семенова В.В. Качественные методы: введение в гуманистическую социологию : [учеб. пособие] / В.В. Семенова. – М. : Добросвет, 1998. – 292 с.
4. Ким Д.В. Ситуационный подход как метод научного познания / Д.В. Ким // Российская юридическая наука: состояние, проблемы, перспективы : материалы Всерос. науч.-практ. конф., посвященной 45-летию юрид. образования на Алтае / под ред. В.Я. Музюкина, Е.С. Аничкина. – Барнаул : Изд-во Алтайского ун-та, 2009. – С. 30–35.
5. Тишков В.А. Реквием по этносу: исследования по социально-культурной антропологии / В.А. Тишков. – М. : Наука, 2003. – 544 с.
6. Страусс А. Основы качественного исследования: обоснованная теория, процедуры и техники / А. Страусс, Дж. Корбин ; пер. с англ. Т.С. Васильевой. – М. : КомКнига, 2007. – 256 с.
7. Разуваев Н.В. Социальная антропология права современного общества : [монография] / [Н.В. Разуваев, Л.А. Харитонов, А.Э. Черноков] ; под ред. И.Л. Честнова. – СПб. : Знание ; ИВЭСЭП, 2006. – 248 с.

8. Социологическая энциклопедия : в 2 т. / под ред. Г.Ю. Семигина, В.Н. Иванова. – М. : Мысль, 2003 – . – Т. 1. – 2003. – 694 с.

9. Hockings P. Principles of Visual Anthropology / P. Hockings. – Hague : Mouton Publishers, 1975. – 581 p.

Анотація

Завальнюк В. В. Методи дослідження антропології права (до проблеми застосування методології соціологічної науки). – Стаття.

Розглянуто можливості застосування юристом-антропологом методів пізнання, що застосовуються сьогодні в соціальних і поведінкових науках, у тому числі соціології (методу включеного спостереження, біографічного методу, монографічного методу опису одиничного випадку, методу спостереження тощо), з метою визначення спрямованих на виявлення визначальних цінностей, смислів і значень.

Ключові слова: антропологія права, методологія антропологічних досліджень, соціологічні методи дослідження.

Аннотация

Завальнюк В. В. Методы исследования антропологии права (к проблеме применения методологии социологической науки). – Статья.

Рассмотрены возможности применения юристом-антропологом методов познания, применяемых сегодня в социальных и поведенческих науках, в том числе социологии (метода включенного наблюдения, биографического метода, монографического метода описания единичного случая, метода наблюдения и других), с целью выявления определяющих ценностей, смыслов и значений.

Ключевые слова: антропология права, методология антропологических исследований, социологические методы исследования.

Summary

Zavalniuk V. V. Methods of anthropology of law (to the problem of application of the methodology of social science). – Article.

The potential of a lawyer anthropologist learning methods used today in the social and behavioral sciences, including sociology (the method of participant observation, biographical method, monographic method of describing a single event, the method of observation and others), to identify the defining values, meanings and values.

Key words: anthropology of law, methodology of anthropological research, sociological research methods.

УДК 340.115 : 303.4.026

С. В. Несинова

СТАРИЙ ТА НОВИЙ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ У ДОСЛІДЖЕННІ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ

Постановка проблеми. За останні 10–15 років науковців усе частіше цікавить інституціональний підхід щодо вивчення суспільного життя, правової, політичної та економічної його сфер. Це пов'язано з наявністю в інституціональних дослідженнях елементів абсолютної раціональності, досконалої конкуренції, дослідження дійсності крізь призму складного, проте єдиного організму, механізмів встановлення рівноваги в суспільстві тощо. Крім того, інституціональний підхід дозволяє розглянути сучасні правові, політичні та економічні процеси комплексно та всебічно. Наукова потреба в дослідженні специфічних характеристик правової трансформації інститутів у сучасній Україні обумовлена також необхідністю систематизації різних способів їх адекватного оформлення в межах реалі-